

Марта МАКСИМЮК

ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет», Чернівці, Україна
maksymjuk@ukr.net

Marta MAKSYMUK

Higher State Educational Establishment of Ukraine „Bukovinian State Medical University”, Chernivtsi (Ukraine)
ORCID ID: 0000-0003-3640-0092

ОСОБЛИВОСТІ

ПОСТМОДЕРНІСТСЬКОГО ТЕКСТУ ТА ЇХ ВПЛИВ НА ОНІМНИЙ ПРОСТІР

PECULARITIES OF POSTMODERN TEXT AND THEIR INFLUENCE ON ONOMASIOLOGICAL SPACE

Ключевые слова: *постмодернизм, текст, Василий Кожелянко, ироничность, оним, ономастическое пространство.*

Максимюк М.В. Особенности постмодернистского текста и их влияние на ономастическое пространство.

В. Кожелянко – яркий представитель украинского постмодернизма. К особенностям постмодернизма относится сочетание различных стилевых тенденций, частичная оппозиционность к традиции, универсальность проблематики, вневременность и внепространственность изображения, эпатажность, изменение функций автора и героя, культ независимой личности, стремление к архаике, мифу, стремление совместить истины разных наций, культур, религий, философий, ироничность, пародийность и тому подобное.

В. Кожелянко использует онимы вполне в духе постмодернизма: имена в его произведениях ироничные, аллюзийные, часто выполняют интертекстуальную функцию, много мифонимов, ономастика различных стилей – от снижена-просторечной, диалектной к помпезно-патриотической.

Оніми художнього тексту – це особлива філологічна проблема, оскільки в літературному творі власне ім'я функціонує як важливий та органічний елемент його стилістичної системи, виконуючи активну роль у створенні загальної образності твору. Художній текст є функціонально замкненою системою естетично організованих мовленнєвих засобів, тому власне ім'я в ньому набуває багатьох смислових зв'язків, складних асоціацій і конотацій, які й утворюють його індивідуально-художню семантику, що значно відрізняється від власне мовної. „Оцінні, емоційно-експресивні конотації, що йдуть від системи мови і мовленнєвого узусу, зазнають значної трансформації в художньому тексті і стають текстувальними під впливом системних зв'язків власного імені з парадигматичним (тематичним) і синтагматичним (мовленнєвим) контекстом твору”¹.

Багато фактів указує на те, що сьогодні відбувається формування нової онтології, нової культурної реальності, традиційні цінності отримують нетрадиційну, хоча й не обов'язково негативну характеристику, відбувається руйнування певних сталих уявлень, відкриваються нові горизонти пізнання, нові можливості та стимули для

творчості.

Відзначимо, що Л. Белей вважає за необхідне говорити про новітню українську літературно-художню антропонімію (кінець ХХ – поч. ХХІ ст.) як окремий період історії нової української літературно-художньої антропонімії. Причин, на думку вченого, кілька: по-перше, якісно нові процеси, що відбулися і відбуваються в цьому шарі онімної лексики і зумовлені суспільно-політичними змінами; по-друге, інтелектуалізація літературно-художньої антропонімії, портрето, широке використання дейктичних ЛХА; по-четверте, розширення соціального спектру української літературно-художньої антропонімії; по-п'яте, динамізм та еkleктичність сучасного українського літературно-художнього антропонімікону; і на завершення, значний вплив на план вираження та план змісту ЛХА кінця ХХ ст. справляє постмодернізм.² Вважаємо, що в окремий підперіод історії нової української літературної онімії, таким чином, можна виділити онімію художніх творів кінця ХХ – поч. ХХІ ст., зокрема онімію постмодернізму. Спробуємо окреслити специфічні риси цього літературного напрямку та з'ясувати, які з них мають безпосередній вплив на творення онімного простору пост-

модерністського тексту.

Уперше термін „постмодернізм” з’явився 19-1917 року в книжці німецького філософа Рудольфа Паннівца „Криза Європейської культури”. Філософське підґрунтя постмодернізму склали праці М. Фуко, Ж. Дерріди, Ж. Дельоза, Ф. Гваттарі, Ж. Бордіяра, Ж.-Ф. Ліотара, Р. Рорті. Теоретики постмодернізму наголошували на кризовому характері постмодерністської свідомості. „Пост” перекладається як „після”, „модо” – „саме зараз”. Г. Штонь трактує „постмодернізм” як „міжчасся”. Умберто Еко переконаний, що постмодернізм – „не фіксоване хронологічне явище, а певний духовний стан”³.

До визначальних рис постмодернізму відносять поєднання різних стильових тенденцій, часткову опозиційність до традиції, універсальність проблематики, позачасовість і позাপросторовість зображення, епатажність, зміну функцій автора та героя, культ незалежної особистості, потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого, прагнення поєднати істини різних націй, культур, релігій, філософій, іронічність, пародійність тощо. У сучасній постмодерній літературі головна увага відводиться індивідуальній манері митця, його власному баченню людини та світу, у творах часто сполучається конвульсивна краса, примхлива елегантність, потяг до дисгармонії та деформації, хворобливої фантастики та абсурду, вигадливий еротизм. Духовна напруга, пошук „внутрішньої ідеї”, екзистенційність є важливими складниками сучасної літератури. Метафорична насиченість твору поєднана часто з навмисно зниженою мовою; багато словесної еквілібристики; плеоназм, наявність оксюморону та антитези, гіперболи та гротеску; складна композиція твору, фрагментарність – ознаки твору постмодерного часу⁴.

У літературі з кінця ХХ століття поряд із поліфонізмом, інтелектуалізацією, філософічністю та міфологічністю закріпилося поняття „іронічність”, яке є однією із суттєвих її ознак. „Поняття іронії останнім часом перебуває в центрі уваги тих вітчизняних та зарубіжних лінгвістів, які намагаються окреслити феномен постмодернізму або інтерпретувати творчість авторів, у текстах яких знаходять риси постмодерності. У дослідженнях на матеріалі таких творів іронію розглядають як стилетворчу рису тексту, яка може бути реалізована на різних мовних рівнях, від одиничного слова, висловлювання до окремого тексту в обов’язковому контекстуальному оточенні”⁵.

Постмодернізм – явище об’ємне, аморфне і багатогранне, специфічна культурна логіка якого вимагала свого історико-літературного і теоретичного тлумачення. Останні п’ять років 1980

-х і сам початок 1990-х стали для України періодом прискороного літературного розвитку. Водночас вийшло на яв написане майже за сто років. Окрім того, сама літературна територія стала доступнішою, відкритішою. Це, власне, і була постмодерна ситуація в українській версії – текстовий шок⁶.

З початку 1980-х років феномен постмодерну характеризують як загальноестетичний та загальносвітоглядний для західного світу та регіонів, що включені у процес вестернізації, яким є, за загальним переконанням, і Україна. Як відзначає Г.С. Померанц, феномен постмодернізму в цих регіонах частіше за все осмислюється як криза усєї західної, „фаустівської” цивілізації загалом, що служить спокую для утвердження своєї антизахідної культуроідентичності⁷. Г. Померанц позитивом постмодернізму називає таку його рису, як звільнення західного світу від європоцентризму.

Як зауважує Л. Б. Лавринович, українська постмодерна література виникла значно пізніше, ніж російська чи польська, однак має тривалу передісторію. „Химерна проза” 60-х – 80-х років – питома український невідрефлексований варіант постмодернізму. Виникнення постмодерну на теренах української культури – наслідок входження українського соціуму в контекст глобальних проблем сьогодення. „Відрефлексована” українська постмодерна література 80-х – 90-х років диференціюється в українській критиці і за генераційним принципом, і за орієнтованістю письменників на західну чи національну традицію. Проте основним у систематизації сучасної української прози стає в критиці територіальний принцип, за яким виокремлюють галицько-станіславську та київсько-житомирську школи, які культивують різні типи героїв. Загалом найяскравішою рисою української літератури різних шкіл та генерацій є акцентування на маргінальному, що переходить у стан типового. Творчість більшості українських письменників важко зіставити з конкретною постмодерністською манерою письма західних авторів: у кожному окремому творі суміщаються різні його варіанти. Найбільш європеїзованим варіантом постмодернізму є українська карнавальна метапроза, яку характеризують найнижчий рівень елітарної герметичності й апеляція до масового читача⁸.

Домінанта постмодернізму – абсолютний пріоритет окремого, інакшого над універсальним, особистості – над системою, людини – над державою. Він зачіпає глобальну за своїм масштабом сферу, бо стосується не стільки світогляду, скільки світовідчуття, тобто тієї царини, де на перший план виходять не раціональна, логічно оформлена філософська рефлексія, а глибоко

емоційна, внутрішньо відчута реакція сучасної людини на навколишній світ.

Така „орієнтація” постмодерністського тексту спонукає автора творити доволі своєрідне ономастичне тло. За нашими спостереженнями, онімія постмодерністського твору відображає загальну орієнтацію постмодернізму як культурно-мистецького явища. Зокрема, топоніми, які в реальній ономастиці (і в реальному ономастиконі) виконують ідентифікаційну та локалізувальну функції, у постмодерністському тексті можуть виконувати ще й низку інших функцій, зокрема ставати персонажем твору. Так, Б. Мельничук та А. Аністратенко у статті „Чернівці в житті і творчості Василя Кожелянка” зауважують, що „Чернівці не є простим топонімом ані в „Срібному павуці”, ані в „Котигорошкові”, „Буднях попелястих” та ін. В останньому тексті місто є ще й повноцінним дійовим героєм, так само, як і в багатьох новелах „Логіки речей” (герой сам на сам з містом: весняним містом у „Щасті”, пізньоосіннім у „Буднях попелястих” (з книги „Чужий”))”⁹.

Л. Белей прикметною рисою новітньої української літературно-художньої антропонімії вважає „широке використання дейктичних ЛХА, на структурі та онімічній семантиці яких позначилося мовне експериментаторство сучасних письменників-постмодерністів”¹⁰. Так, В. Кожелянко в романі „Конотоп” згадує „мілітарне фентезі *Олеся Палиглини*, трилогію „*Хоругв’яни*”, у яких легко вгадати *Олеся Гончара* та його „*Прапороносці*”. У цьому ж творі автор використовує антропоніми *Цороц* (меценат-мільйонер Сорос) та *Хреннік Тихонов*, „самобутній гусяр” – радянський композитор Тихон Хренніков. Окрім дейктичних антропонімів, В. Кожелянко майстерно творить інші типи дейктичних онімів: наприклад, газети „*Ніч*” (порівн.: українська газета „*День*”). „*Шлях у перемогу*” (порівн.: „*Шлях перемоги*”), „*Вереск нації*” (порівн.: „*Голос нації*”) тощо.

Таке мовне експериментаторство виступає однією з яскравих рис ономастичності В. Кожелянка та рис постмодернізму загалом, і водночас, на думку Л. Белей, сягає коренями XIX ст., чим унаочнює спадковість і тяглість традицій української літературно-художньої антропонімії.

В. Кожелянко – автор „нашумілої „Дефіляди в Москві” та її продовжень”¹¹, зазначає І. Островський. „...Українські війська, перемігши у Другій світовій, впевненою ходою крокують по Красній площі, заподадливі москвитини вчать мову переможців...”, – так коментує критик роман В. Кожелянка. Письменник „грається” з реальними подіями, переставляючи

місцями нації, персоналії, тих, хто зі щитом, з тими, хто на щиті. Він провокує свідомість, збагачуючи її імунітетом переосмислення. Роман „Конотоп”, за визначенням спеціалізованого видання „Книжник-Ревю”, є „блискучою пародією на сучасну медіа-протитуцію”. Автор зображує одне з Янусових облич сучасної журналістики. Він оригінально трактує роль держави, еліти, правоохоронних органів.

Романи В. Кожелянка стали „однією з перших вдалих спроб створення українського фентезі з присмаком „віртуального реваншу” за поразки українства в реальній дійсності. Усі його романи – суть один метароман про „віртуальну українську Імперію”, конотований народними казками, мілітарними фантазіями антиросійської спрямованості та науково-популярними розвідками про Атлантиду”¹². У його романах фіксуємо велику кількість онімів різних класів, серед яких як узяті автором з реальної онімії, так і створені ним самим. Однак, навіть беручи власні назви з реальної ономастики, В. Кожелянко вводить їх у різні, часом несподівані контексти, у зв’язку з цим оніми набувають додаткових конотацій, і навіть знайомі, наприклад, з історії, власні назви читач починає сприймати по-новому.

Належність творів В. Кожелянка до постмодерної літератури зумовлює необхідність враховувати цей факт при дослідженні онімії його романів. Його твори надзвичайно насичені онімією лексикою різних розрядів, яка виконує в них різні, часом несподівані функції. Онімія виступає вдячним матеріалом “гри” письменника мовними засобами.

Для дослідження функціонального навантаження власних назв у постмодерністському тексті цілком очевидною є необхідність розгляду оніма як складника одного цілого, яким є художній текст, і, безперечно, важливим є контекст для визначення функцій власних назв, їх стильової наповненості, ролі у творенні тексту тощо.

На нашу думку, в художньому творі доцільно вивчати функціонально-стилістичне навантаження всіх наявних розрядів власних назв. Обмежувати дослідження онімії художнього твору аналізом лише антропонімів (чи якогось іншого розряду власних назв) вважаємо недоречним, оскільки в художньому творі „промовистими” є не тільки антропоніми, пропріальна лексика інших розрядів не менш насичена в стилістичному плані. Часто саме розгляд цих власних назв допомагає цілісному розумінню авторського задуму, сприйняттю твору як єдності. Окрім того, вивчення лише одного з розрядів онімів – це дослідження лише однієї частини ономастикону,

який саме у своїй цілісності, неподільності є органічним складником тексту.

Спосіб творення та вибір імен персонажів визначає художній метод автора й жанр тексту. Це дає змогу розглядати власні назви як ознаку жанрово-стилістичної належності художнього твору. Письменник густо населяє свої твори власними назвами: не тільки головні, але й другорядні персонажі можуть мати по кілька найменувань. В. Кожелянко активно використовує найменування історичних персонажів, творить чимало своїх онімів різних класів. Топонімопростір романів письменника охоплює увесь світ, причому центром світу в романах стає саме Україна з її топосом. Для творів В. Кожелянко характерні різноманітні мовні експерименти, спрямовані на “вивертання навиворіт” звичної дійсності, це відображено і в ономастиконі його романів. Власні назви, які належать до онімної периферії (ергоніми, фірмоніми, хрононіми, теоніми, міфоніми, астроніми, геортоніми, гемероніми, біблїоніми) також виступають одним із показників авторського ідіостилу, стають поряд з іншими класами онімів засобом текстотворення, ідеально „вписуючись” своєю іронічністю, алюзійністю та пародійністю в естетику постмодерного твору, допомагають передати авторське світобачення.

Важливим є включення до аналізу так званих контекстуальних онімів. В.А. Никонов зауважує: „Як бути з персонажами безіменними, яким ім'я заступають займенники Я, Ти, Він, Вона або загальні Жінка, Старий, Цар, 1-й селянин, 2-й селянин? Але це і є імена. Займенники та загальні іменники стали тут іменами власними, і сама заміна не є випадковою. Причини заміни розмаїті”¹³. Вважаємо, що необхідно досліджувати й апелятиви, якими часто послуговується автор для номінації-характеристики персонажа (чи передачі таким чином ставлення до персонажа інших дійових осіб твору). Такі апелятиви російська дослідниця Н.В. Васильєва називає „апелятивним конвоєм”. Власна назва разом зі своїм „апелятивним конвоєм” може служити підсиленню дії повідомлення, беручи участь у стилістичній грі. Поєднання апелятива з власним іменем може стати не тільки стилістичним засобом під пером письменника, а й „глобальним художнім засобом, який допомагає авторові формувати світ цілого тексту”¹⁴. В. Кожелянко доволі часто послуговується апелятивами-характеристиками, які стають контекстуальними онімами, разом з власними назвами та іншими мовними засобами дають можливість глибше проникнути в авторський задум. В. Кожелянко використовує оніми цілком у дусі постмодернізму: власні назви у його творах іро-

нічні, алюзійні, часто виконують інтертекстуальну функцію, чимало міфонімів, онімів різностильова – від знижено-просторічної, діалектної до помпезно-патріотичної. Романи В. Кожелянко „дефілядного” циклу („Дефіляда в Москві”, „Конотоп”, „Людинець пана Бога”) презентують кращі зразки творення й використання онімів письменником. Вважаємо, що вивчення ономастикону його творів сприятиме глибшому розумінню як ономастичності В. Кожелянко, так і постмодернізму загалом.

References:

- ¹ Lytvyn L.V. Onomastyczna systema hudozhnjoj prozy (na materialy francuzkyh romaniv XIX – XX st.) : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.05 – romanski movy / Liudmyla Vasylyvna Lytvyn. – K., 2006. – S. 3.
- ² Belej L. Nova ukrajinska literaturno-hudozhnia antroponomija: problemy teoriji ta istoriji / L. Belej. – Uzhgorod, 2002. – S. 126 – 134.
- ³ Myhajlova N.V. Ukrajinskij postmodernizm [Elektronnyj resurs] / N. V. Myhajlova. – Rezhym dostupu: <http://www.rius.kiev.ua/do/mix4>
- ⁴ Ibid.
- ⁵ Kalyta O. M. Movni zasoby vyrazhennja ironiji v suchasnij ukrajinskij malij prozi : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / O. M. Kalyta. – K., 2006. – S.3.
- ⁶ Starovojt I. M. Ukrajinskij postmodernizm u krytychnomu ta hudozhniomu dyskursah kincia XX stolittja : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / I. M. Starovojt. – Lviv, 2001. – S. 5.
- ⁷ Pomeranc G. S. Postmodernizm / G. S. Pomeranc // Novaya filosofskaya encyklopedija: V 4 t. – M. : Mysl, 2001. – S. 298.
- ⁸ Lavrynovych L. B. Postmodernizm v ukrajinskij, polskij ta rosijskij prozi: typologija obrazu-personazha : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk / Liliya Bogdanivna Lavrynovych. – Ternopil, 2002. – S. 6.
- ⁹ Melnychuk B., Anistratenko A. Chernivtsi v zhytti i tvorchosti Vasylia Kozhelianka / B. Melnychuk, A. Anistratenko // Naukovyj visnyk Chernivetskogo nacionalnogo universytetu imeni Yuriya Fedkovycha. Slovianska filologija: zb. nauk. prac / nauk. red. Bunchuk B. I. – Chernivtsi : Ruta, 2010. – Vyp. 496–497. – S. 192.
- ¹⁰ Belej L. Nova ukrajinska literaturno-hudozhnia antroponomija: problemy teoriji ta istoriji / L. Belej. – Uzhgorod, 2002. – S. 131.
- ¹¹ Ostrovskij I. Ukrajinska kultura povynna navjazuvatysia, proshthovhuvaty sebe / Intervju z V. Kozheliankom [Elektronnyj resurs] / Igor Ostrovskij. – Den. – № 154. – 30 serpnja 2001 // Rezhym dostupu: <http://www.day.kiev.ua/64933/>
- ¹² Ibid.
- ¹³ Nykonov V. A. Imena personazhej / V. A. C // V. A. V. Imia i obshchestvo. – M.: Nauka, 1974. – S. 236
- ¹⁴ Vasiljeva N. V. Sobstvennoje imia v mire teksta. Izd. 2

-e, ispr. / Natalja Vladimirovna Vasiljeva. – M.: Knizhnyj dom „Librokom”, 2009. – S. 76.

Maksymyuk Marta. Peculiarities of Postmodern Text and the Influence on Onomasiological Space. V. Kozhelianko is an outstanding representative of Ukrainian postmodernism. By the defining characteristics of post modernism we know a combination of different stylistic tendencies, partial opposition to a tradition, universality of problems, timelessness and spaceless of an image, epatage, function change of an author and a hero, the concept of an independent person, aspiration for archaic, myth, collective unconscious, an aspiration to unite the truths of different nations, cultures, religions, philosophies, irony, parody etc. In a contemporary postmodern literature the main focus is on the individual way of artist's writing, his own vision of a human and world, in literature works is often combined a convulsive beauty, capricious elegance, an aspiration to disharmony and deformation, ailing fantastic and absurd, inventive eroticism. Spiritual tension, search for “an inner idea”, existentialism are important components of modern literature. The irony is considered as a style-forming feature of postmodern text, which can be implemented in different language levels, from a single word, a single statement to a single text in a compulsory conceptual environment.

V. Kozhelianko use the orthonyms in a postmodern way: proper names in his literature texts are ironic, intonational, quite often have intertextual function, a lot of mythonyms, different-styled onomastics phenomena - from reduced-vernacular, dialect to pompous-patriotic. Literature texts of V. Kozhelianko of so called “defilade” cycle (“Defilade in Moscow”, “Konotop”, “A little man

of Mr. God) represent the best examples of creation process and orthonym usage by the author. We believe, that studying of onomastic phenomena of his literature texts would encourage a deeper understanding onomastic creative works of V. Kozhelianko and postmodernism in general as well.

Key words: *postmodernism, literature text, Vasyl Kozhelianko, irony, orthonym, onomasiological space.*

Максимюк Марта – кандидат філологічних наук, викладач кафедри суспільних наук та українознавства ВДНЗ України «Буковинський державний медичний університет». Коло наукових інтересів: стилістика української мови, ономастика художнього тексту. Автор понад 10 наукових праць, співавтор навчально-методичного підручника та монографії.

Maksymyuk Marta – PhD of Philological Sciences, teacher of Social and Cultural Studies Department of Higher State Educational Establishment of Ukraine “Bukovinian State Medical University”. Scientific interests: style of Ukrainian language, literary onomastics. Author of over 10 scientific articles, co-author of teaching-methodical textbook and monograph.

Received: 18-02- 2016

Advance Acces Publisher: April 2016

© M. Maksymyuk, 2016